

Nadesłano: 16.03.2020
Zaakceptowano: 2.04.2020

Sugerowane cytowanie: Samborska I. (2020). *Treść dziecięcych opowieści o świecie – perspektywa edukacyjna*. „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce”, vol. 15, nr 2(56), s. 37-45. DOI: 10.35765/eetp.2020.1556.03

Iwona Samborska

ORCID: 0000-0002-5633-7994

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Treść dziecięcych opowieści o świecie – perspektywa edukacyjna

The Content of Children's Stories About the World – an Educational Perspective

SŁOWA KLUCZE ABSTRAKT

opowieści, treść opowieści, opowieść dziecka, twórczość językowa, dziecko w wieku przedszkolnym

W artykule dokonano analizy dziecięcych opowieści o świecie. Celem badań była próba odpowiedzi na pytanie, jaka jest treść opowiadań dzieci w wieku sześciu lat. Sformułowano dwie grupy problemów badawczych, które przybrały formę pytań. Pierwsza grupa koncentrowała się na rozpoznaniu tematyki dziecięcych opowieści, występujących w nich postaci i zdarzeń. Druga grupa związana była z odpowiedzią na pytanie, jak w tworzonych przez dzieci sytuacjach reprezentowana jest rzeczywistość, biorąc pod uwagę kategorię przestrzeni w ujęciu blisko–daleko. Przedmiotem badań były teksty 40 opowieści o świecie dzieci sześciolletnich. Kategorią opisową uczyniono „sytuację”, w której lokowane były zdarzenia i postaci w tworzonych przez dzieci opowieściach. Opowieść dziecka obejmowała subiektywnie postrzegane sytuacje. Była ona reprezentacją stanów rzeczywistości, zdarzeń, sposobów zachowania się bohaterów. Jako metodę zastosowano analizę treści. Wyniki prowadzonych analiz wskazują na to, że opowieści dziewczynek i chłopców różnią się w zakresie sposobu ujmowania prezentowanych sytuacji, tematyki, opisu zdarzeń oraz tła dla toczących się akcji. Z analiz wynika, że dzieci koncentrują się na treściach pozytywnych związanych z przyjemnością, zabawą. Dominują tematy ujmujące niezwykle cechy bohaterów, ich aktywność,

rywalizację. Dzieci podejmują też tematykę podróży, przygód, zagrożeń, ale również związaną z demonstracją siły czy walki. Rozpoznanie w badanym obszarze sprzyjać będzie optymalizacji działań w zakresie projektowania środowiska edukacyjnego najmłodszych.

KEYWORDS ABSTRACT

stories, story content, child's story, language creation, preschool child

The author of the article analyses children's stories about the world. The aim of the research was to answer the question about the content of stories created by six-year-old children. Two groups of research problems were formulated, which took the form of questions. The first group focused on recognizing the subject of children's stories, their characters and events. The second group was related to answering the question how reality is represented in the situations created by children, taking into account the category of space in terms of near – far. The subject of the research were the texts of 40 stories about the world told by six-year-olds. The descriptive category was made up of the “situation” in which events and characters were placed in the stories created by children. The story of a child included subjectively perceived situations. It was a representation of states of reality, events, and ways of characters' behaviour. Content analysis was used as a method. The results of the conducted analyses indicate that the stories of girls and boys differ in the way they depict the presented situations, topics, description of events and the background for the ongoing actions. The analysis shows that children focus on positive content related to pleasure and play. The dominant themes are those that capture the characters' unusual features, their activity and rivalry. Children also take up the subjects related to travelling, adventure, threats, but also to the demonstration of strength or fighting. Recognition in the examined scope will be conducive to the optimisation of activities in the field of designing the educational environment of the youngest.

Wprowadzenie

Opowieść, według *Wielkiego Słownika Języka Polskiego*, to „historia, którą ktoś opowiada; opowiadanie” (Dereń, Polański 2008: 572). *Wielki Słownik Poprawnej Polszczyzny PWN* doprecyzowuje, że jest to „opowiadanie o czymś”, albo opowieść „o kimś, o czymś” (Markowski 2006: 717). Opowieść może być przekazywana ustnie w formie słownych komunikatów przybierających postać np. monologów (narracji). Takie opowiadanie o czymś może być opowiadaniem o zdarzeniach, ale też o różnych stanach rzeczywistości obejmujących działania oraz stany fizyczne i psychiczne (Bokus 1991: 15, 20). Zdarzenia, o których mowa w opowiadaniu, mogą dotyczyć

rzeczywistości realnej i fikcyjnej (Bokus 1991: 15). W literaturze wskazuje się, że opowiadanie, które przyjmuje formę narracji, pozwala odpowiedzieć na pytania związane ze zdarzeniem: jakie jest owo zdarzenie (co się zdarzyło?), kto uczestniczy w zdarzeniu (komu się zdarzyło?), w jakim czasie następuje (kiedy?), w jakim miejscu się pojawia (gdzie?) (Bokus 1991: 15; Shugar, Bokus 1988: 20). Wskazuje się też na inne elementy, które są charakterystyczne dla opowiadań i pozwalają je odróżnić np. od opisu. Wymienia się tutaj np. charakter samego zdarzenia, działania występujące w obrębie zdarzeń, sytuacje wywoływane przez działanie (Bokus 1991: 15-16). W literaturze podkreśla się również, że tworzenie opowiadań przez dzieci to twórcza forma ich aktywności werbalnej (językowej), która rozwija się intensywnie w okresie przedszkolnym (Bokus 1991: 15-19; Shugar, Bokus 1988: 21; Uszyńska-Jarmoc 2003: 41-47). W tego rodzaju aktywności język spełnia potrójną rolę: jest obiektem poznania, ale też narzędziem służącym do porozumiewania się i zarazem tworzywem dla działalności dziecka (Uszyńska-Jarmoc 2003: 47). Stanowi zatem potrójne wyzwanie dla małego narratora, który w trakcie swej aktywności może napotkać trudności o charakterze intelektualnym, społecznym, językowym (Wood 2006: 137). Bohaterami dziecięcych narracji stają się istoty żywe (mające cechy ludzkie) (Bokus 1991: 16). Dzieci same decydują o tym, jaka będzie treść ich opowiadań. Okazuje się, że ich preferencje w tym zakresie zmieniają się. Z badań prowadzonych w drugiej połowie ubiegłego stulecia wynikało, że dzieci powyżej 5. roku życia na bohaterów swoich opowiadań wybierają postacie zaczerpnięte z innych przekazów (przekazy ustne, literatura, film), dzieci młodsze natomiast odwołują się w tym względzie do własnych doświadczeń (Bokus 1991: 19). Dzieci w wieku przedszkolnym zapożyczają tematy z baśni i bajek, albo wydarzeń z życia rodzinnego (Shugar, Bokus 1988: 22). Dominująca problematyka opowiadań dzieci koncentrowała się raczej na treściach negatywnych i dotyczyła tematów związanych z przemocą wobec dziecka, z różnymi postaciami krzywdzenia dzieci (Bokus 1991: 20). W literaturze z tamtego okresu wskazuje się, że dzieci pomiędzy 2. a 10. rokiem życia wybierały ponadto tematy związane z „siłą”, „odwagą”, „rywalizacją”, „poczuciem zagrożenia” (Shugar, Bokus 1988: 21). Celem tekstu jest próba odpowiedzi na pytanie, jaka jest treść opowieści o świecie dzieci sześciolatków.

Procedura badania

W tworzonych przez dzieci tekstach narracyjnych wyróżnić można *sytuacje* określone jako „stany rzeczywistości, o których się mówi i w stosunku do których organizuje się dostępne środki językowe” (Bokus, Więcko, Zamęcka 1992: 128). W literaturze wskazuje się, że kontekst sytuacyjny jest zawsze osadzony w kontekście kulturowym (Kosowska 2018: 53). Kategorią opisową w badaniu

opowieści dzieci uczyniono „sytuację”, w której lokowane były zdarzenia i postacie w określonej przestrzeni oraz czasie (por. Kosowska 2018: 51). Takie podejście dawało możliwość ustrukturyzowania dynamicznych zjawisk i procesów poprzez ich werbalizację oraz usytuowanie w konkretnym zdarzeniu. Opowieść dziecka obejmowała subiektywnie postrzeganą sytuację, która uwzględniała zarówno zdarzenia i sposoby zachowania się bohaterów (działania oraz stany wewnętrzne), jak i kontekst, w jakim były one lokowane (por. Kosowska 2018: 51, 55; Bokus 1991: 27-28). Materiał badawczy stanowiły wypowiedzi dzieci sześciolletnich – ich opowieści o świecie. Przedmiotem analiz uczyniono teksty 40 opowiadań, w tym 22 wypowiedzi dziewczynek oraz 18 wypowiedzi chłopców. W przyjętej procedurze badawczej dzieci miały za zadanie narysować świat oraz opowiedzieć o nim¹ (por. Woynarowska-Sołdan, Woynarowska 2017: 64). Wypowiedzi pojawiały się w trakcie rysowania oraz po jego zakończeniu. Wypowiadając się, dzieci mogły nawiązywać do swoich wytworów plastycznych. Pozwalało to z jednej strony na koncentrowanie uwagi dziecka na zadaniu oraz wzmocnienie pamięci poprzez odnoszenie się do wytworu plastycznego i werbalizowanie prezentowanych treści. Z drugiej strony, możliwe stało się dokumentowanie podmiotowych sytuacji, które – zdaniem dziecka – były ważne i znajdowały odzwierciedlenie w tworzonej opowieści. Z treści dziecięcych wypowiedzi wyłoniono kilka kategorii stanowiących podstawę dla bardziej szczegółowych analiz i interpretacji. Podstawą dla ich wyróżnienia był sposób ujmowania prezentowanej rzeczywistości w kategoriach przestrzennych blisko–daleko, zarówno w wymiarze realnym, jak i wymyślonym przez dziecko. Kierunek analiz wyznaczały zakresy rozumienia badanych kategorii. Ostatecznie wyróżniono trzy kategorie stanowiące podstawę analiz treściowych: świat, który jest blisko dziecka – „świat tutaj”, świat, który jest daleko – „świat gdzieś tam”, świat, który istnieje w sensie ogólnym – „wszechświat”.

Celem badań była próba odpowiedzi na pytanie, jaka jest treść dziecięcych opowieści o świecie, a dokładniej:

- a) jaka jest ich tematyka oraz jakie postacie i zdarzenia w nich występują?
- b) jak w tworzonych przez dzieci sytuacjach reprezentowana jest rzeczywistość na tle wyróżnionych kategorii przestrzennych?

Analizy prowadzono w odniesieniu do „świata tutaj”, świata postrzeganego w dalszej perspektywie jako „świat gdzieś tam” oraz świata postrzeganego w sensie ogólnym – „wszechświat”. W każdym z prezentowanych zakresów koncentrowano się na następujących elementach treści: kto został przedstawiony lub co zostało przedstawione; jak

¹ Na podobną technikę wskazują Magdalena Woynarowska-Sołdan i Barbara Woynarowska – autorki poradnika: *Przedszkole Promujące Zdrowie. Poradnik dla przedszkoli i osób wspierających ich działania w zakresie promocji zdrowia*, podkreślając jednocześnie, że w technice „Narysuj i opowiedz”, którą stosują w badaniu, rysunek należy traktować jako pretekst do wypowiedzi słownych (rozmowy) (Woynarowska-Sołdan, Woynarowska 2017: 64).

ktoś został przedstawiony, albo jak coś zostało przedstawione; jakie zdarzenie zostało przedstawione. Ponadto wszystkie analizy prowadzone były w kontekście sytuacyjnym (niekiedy uwzględniały też kontekst kulturowy). Materiał poddany analizom stanowił część szerszego projektu i wykorzystany został jedynie w zakresie pozwalającym na zrealizowanie celu niniejszego opracowania. Metodą badania była analiza treści (Babbie 2009; Silverman 2009).

Opowieści dzieci – wyniki badań

W odniesieniu do każdej z wyróżnionych kategorii („świat tutaj”, „świat gdzieś tam”, „wszechświat”) zaznacza się inna specyfika opowiadań dzieci. Świat przedstawiony w opowieściach dziewczynek ukazuje zarówno postacie ludzi, zwierząt, jak i innych istot, w tym również elementy świata materialnego. Poruszane tematy prezentowane są na tle piękna przyrody: drzew, ogrodów, różnorodnej roślinności, szeregu gatunków zwierząt. Wśród postaci na plan pierwszy wysuwają się osoby z najbliższego otoczenia – członkowie rodziny. Są to zatem osoby znane dziecku z jego doświadczeń. Zwierzęta, postacie fikcyjne, a także elementy świata materialnego stając się bohaterami opowiadań, uzyskują cechy istot żywych i myślących. Świat bliski dziewczynkom, określany jako „świat tutaj”, został przedstawiony w atmosferze radości i szczęścia, ogólnego dobrobytu. Tylko w jednym przypadku zaprezentowano go w negatywnym świetle jako brudny i nieprzyjemny, ale jednocześnie z troską o lepszy wizerunek w przyszłości. Zdarzenia w opowiadaniach dziewczynek prezentowane są na tle działań postaci – osób bliskich dziecku, albo innych dzieci, ale nie tylko. Z reguły ujmowane są na tle barwnych opisów świata przyrody, wystroju wnętrza, obiektów architektonicznych. W kreacjach tego rodzaju dominuje tematyka przyrody, bohaterami są również postacie związane z przyrodą. Najczęściej są to zwierzęta (motylki, wiewiórki, biedronki, koniki). „Świat tutaj” znajduje odzwierciedlenie w opowieściach o sposobach życia, o uczuciach, radości i szczęściu. Dziewczynki wyrażają też troskę o swoje otoczenie, wykazują dbałość o jego estetykę. Tego rodzaju działania są domeną bohaterów w odniesieniu do ogółu opowieści dziewczynek, jak i konkretnych przypadków związanych z kreowaniem wizerunku obiektów czy miejsc. „Świat gdzieś tam” w przypadku dziewczynek to w dalszym ciągu eksploatacja tematyki przyrodniczej. Dziewczynki w opowiadaniach nawiązują do topografii terenu, uwzględniają konfiguracje kształtów i kolorów tego świata. Ukazują też dynamikę przemian zachodzących w świecie („z drzew posypały się liście na jeziora, liście zamieniły się w wyspy połączone mostami”). W tej kategorii dominują opowieści o odległych miejscach, o czynnościach, zajęciach ludzi, zwierząt i innych postaci sytuowanych „gdzieś tam”. Ich tematyka nawiązuje również do specyfiki życia w różnych częściach świata, na różnych

kontynentach, w różnym otoczeniu. Prezentowane jest bogactwo i różnorodność świata natury postrzeganego w sensie fizyczno-przyrodniczym. Taki świat, pomimo że odległy, nie jest przedstawiany w sposób obojętny. Dziewczynki wskazują, że jest on „szczęśliwy” dla żyjących w nim istot. „Wszechświat” jako kategoria odnosząca się do świata bardzo odległego postrzegana jest poprzez pryzmat przygód odbywających się w mrocznej scenerii. Dziewczynki snując swoje opowieści, odwołują się zarówno do wyobraźni, jak i treści przekazów medialnych. Ostatecznie kreacje, które tworzą, stają się połączeniem kontrastów i przeciwieństw znanych ze świata, w którym żyją na co dzień. Dotyczy to specyficznego łączenia w obrębie przedmiotów, ale też czynności, stanów. Przykładem zastosowania tego rodzaju „sekwencji skojarzeniowych” (por. Bokus 1991: 25), może być połączenie np. statku kosmicznego z biedronką. Rolę łącznika pomiędzy obiektami w tworzonej opowieści pełni umiejętność latania jako specyficzna cecha wyróżniona przez dziewczynkę i arbitralnie uznana przez nią za ważną, a tym samym odzwierciedloną w kreowanej sekwencji zdarzeń. Zarówno statek, jak i biedronka, zdaniem autorki tej opowieści, latają i to jest według niej najistotniejsze. Sama umiejętność latania nie jest w żaden sposób zróżnicowana w odniesieniu do przywołanych „obiektów latających”. Co więcej, z opowieści traktującej o przygodzie w kosmosie wynika, że statek kosmiczny i biedronka mogą nawet ze sobą konkurować i rywalizować w zakresie latania.

W opowieściach chłopców, w odniesieniu do wszystkich wyróżnionych kategorii opisowych („świat tutaj”, „świat gdzieś tam”, „wszechświat”), charakterystyczna jest ich dynamika² (por. Bokus 1991: 21). Dla sześcioletnich chłopców ważne jest przedstawienie rozgrywającej się akcji i uwikłanych w nią bohaterów. Treścią opowieści chłopców odnoszących się do „świata tutaj” stają się akcje z udziałem bohaterów o super mocach, z wykorzystaniem szybkich pojazdów, maszyn oraz urządzeń zaawansowanych technologicznie. To autor decyduje, w jaki sposób, w jakiej sytuacji oraz w jakim kontekście znajdują one zastosowanie w tworzonej opowieści. Wykorzystanie szczególnych właściwości bohaterów jest widoczne przy rozwiązywaniu problemów związanych np. z grą, walką czy inną strategią o charakterze rywalizacji. W odniesieniu do „świata tutaj” chłopcy opisują zdarzenia, które rozgrywają się w znanych im z codziennego życia miejscach (mieszkanie, blok, winda, sklep osiedlowy czy droga, albo chodnik przed blokiem). Podobnie jak dziewczynki, chłopcy opowiadają o zdarzeniach na tle przyrody. W tworzonych opowieściach uwzględniają świat roślin i zwierząt. Zaznaczyć jednak trzeba zdecydowaną odmienność tematyczną. Chłopcy nawiązują do tego, co lubią, czym interesują się najbardziej. Może to być np. zdarzenie

² Jak podkreśla Barbara Bokus, dynamika tekstu narracyjnego jest związana z jego fabułą rozumianą jako ciąg zdarzeń ze sobą powiązanych. Odpowiednio zatem tekst będzie bardziej statyczny, gdy dominują w nim opisy sytuacji, osób, albo tła (Bokus 1991: 21).

z udziałem pędzących samochodów, kierowców występujących w różnych rolach (prowadzących samochód wyścigowy albo ciężarówkę, podziwiających przyrodę, słuchających śpiewu ptaków lub szumu wiatru). Opowieści chłopców i ich tematyka wskazują na uwzględnianie w tego typu kreacjach kontrastów w odniesieniu np. do wielkości przedmiotów, siły bohaterów, mocy urzędzeń. Duży gabaryt, masa i moc samochodu ciężarowego, ogromne jego koła i opony mogą być zestawione z małym robaczkiem żyjącym pod ziemią i jego delikatnością. „Świat gdzieś tam” to w opowiadaniach chłopców zarówno świat realny, jak i nierealny. Dominująca tematyka w tym obszarze to podróże, przygody istot ziemskich i pozaziemskich, ale też przywództwo i ataki zbrojne. Opowiadania prezentowane są poprzez pryzmat zdarzeń, czynności podejmowanych przez bohaterów, opisów tła dla rozgrywających się akcji. Chłopcy najchętniej opowiadają o podróżach do ulubionych miejsc (miasta, państwa, kontynenty, krainy), a także o podróżach mających miejsce w świecie wirtualnym, np. w grze komputerowej. Ukazują specyfikę życia mieszkańców takich miejsc, wyjątkowe moce bohaterów, niezwykle właściwości rzeczy. Wątek dominujący to zaangażowanie w walkę różnych postaci (ludzi, zwierząt, stworów, wojowników, kosmitów) będących bohaterami opowieści. Pojawia się zatem również tematyka dobra i zła, wolności, spokoju, albo ich braku (np. w kontekście niedogodności związanych z uwięzieniem). „Wszecławiat” z ich perspektywy to kategoria obejmująca w największym stopniu wytwory wyobraźni. Dominują tutaj opowiadania fantastyczne o przygodach rozgrywających się w przestworzach, o kataklizmach i niszczących działaniach „siły wyższej”. Tematyka obejmuje również przemoc i wojny. Odmienność w tym przypadku stanowi tło rozgrywających się akcji. Miejscem dla zdarzeń jest przestrzeń kosmiczna, tłem dla prezentowanych przygód są planety, księżyc, statki kosmiczne. Bohaterami opowieści stają się ufoludki, gwiazdy, planety, albo załogi obiektów latających (rakiety, satelity).

Podsumowanie i wnioski

Wyniki prowadzonych analiz wskazują na to, że najliczniej reprezentowane w opowieściach dzieci sześciolatków są kategorie odnoszące się do świata bardziej odległego. Opowieści dzieci budowane są w oparciu o ich wiedzę, osobiste doświadczenia oraz zaangażowanie wyobraźni. Odnoszą się do sytuacji znanych z codziennego życia, lub wręcz przeciwnie – wykreowanych w umyśle kilkulatka. Dziecko stając w obliczu tworzenia jakiejś opowieści, mierzy się z koniecznością wypełnienia treścią sytuacji oraz stworzenia ram dla opisu całości. Sytuacja ta staje się przestrzenią dla rozgrywających się akcji, zdarzeń, stanów rzeczywistości, zachowań bohaterów. Z badań wynika, że treść dziecięcych opowiadań obejmuje zarówno obiektywne, jak i subiektywne aspekty świata postrzeganego w bliskiej i dalszej perspektywie. Wyraźne różnice pojawiają

się w nadawaniu znaczenia poszczególnym elementom rzeczywistości składającym się na obraz świata przedstawiany w opowieści. Każde dziecko opowiada o czymś innym i robi to na swój własny sposób. Inna jest też treść opowieści dziewczynek i chłopców w odniesieniu do wyróżnionych kategorii: „świat tutaj”, „świat gdzieś tam”, „wszechświat”. Źródło tego zróżnicowania tkwi w indywidualnych doświadczeniach dzieci, ich zainteresowaniach, środowisku, w którym żyją. Biorąc pod uwagę kategorię płci, można zauważyć, że treść dziecięcych opowiadań staje się wówczas odzwierciedleniem świata dziewczynek, albo świata chłopców. Różnice zaznaczają się w obrębie tematyki, ale również innych elementów, jak np.: rodzaj przedstawianych czynności i zdarzeń, jakość stosowanych opisów czy sam sposób prezentowania treści (tempo, dynamika akcji). Wyniki prowadzonych analiz wskazują na zmienność tematyki dziecięcych opowiadań w kontekście kulturowym wraz z upływem czasu. Badane dzieci bohaterami swoich opowieści czynią najczęściej postacie przez siebie wymyślone, a więc niekoniecznie znane z realnego świata czy też ze świata wykreowanego w mediach. W dominującej części koncentrują się na treściach pozytywnych, podejmując tematykę szczęścia, zadowolenia, przyjemności i zabawy. Prezentowane problemy związane z walką, przemocą stanowią raczej tło dla działań oraz źródło bodźców i dobrej zabawy. Treść tego rodzaju opowieści jest inna w porównaniu np. z problematyką krzywdzenia podejmowaną przez dzieci wcześniej. Niezmiennie natomiast pozostają tematy związane z niezwykłą siłą bohaterów, ich mocą, odwagą, rywalizacją. Wciąż obecna jest też tematyka katastroficzna (por. Bokus 1991).

W końcowej refleksji należy podkreślić, że opowiadania, których dziecko słucha, pomagają mu porządkować osobistą wiedzę o świecie i relacjach z nim. Pomagają również tworzyć własne opowieści, kreować różnorodne sytuacje i zdarzenia (Hryniewicka 2019: 46-47). Tworzenie opowiadań przez dziecko jest dla niego bardzo znaczącą aktywnością, która zarazem odzwierciedla jego potrzeby i możliwości. Rozpoznanie w tym zakresie daje możliwość organizowania jak najlepszych warunków uczenia się i rozwoju współczesnych dzieci.

Bibliografia

- Babbie E. (2009). *Podstawy badań społecznych*, tłum. W. Bedkiewicz, M. Bucholc, P. Gadowski, J. Haman, A. Jasiewicz-Betkiewicz, A. Kloskowska-Dudzińska, M. Kowalski, M. Mozga-Górecka, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bokus B. (1991). *Tworzenie opowiadań przez dzieci. O linii i polu narracji*, Kielce: Wydawnictwo Energeia.
- Bokus B., Więcko K., Zamecka J. (1992). *Współtworzenie tekstu narracyjnego przez dzieci w wieku przedszkolnym. (O kompetencji komunikacyjnej współnarratora)*, [w:] B. Bokus,

- M. Haman (red.), *Z badań nad kompetencją komunikacyjną dzieci*, Warszawa: Wydawnictwo Energeia, s. 125-147.
- Dereń E., Polański E. (2008). *Wielki Słownik Języka Polskiego*, Kraków: Krakowskie Wydawnictwo Naukowe.
- Hryniewicka K. (2019). *Baśń w życiu dziecka. Cechy, funkcje, rola baśni w życiu dziecka, baśnioterapia*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Kosowska E. (2018). *Kontekst sytuacyjny a kontekst kulturowy*, [w:] B. Bokus, E. Kosowska (red.), *Człowiek w sytuacji nie tylko z perspektywy psychologa. Studia inspirowane teorią Tadeusza Tomaszewskiego*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 42-58.
- Markowski A. (red.). (2006). *Wielki Słownik Poprawnej Polszczyzny PWN*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Shugar G.W., Bokus B. (1988). *Twórczość językowa dziecka w sytuacji zabawowo-zadaniowej*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Silverman D. (2009). *Interpretacja danych jakościowych. Metody analizy rozmowy, tekstu i interakcji*, tłum. M. Głowacka-Grajper, J. Ostrowska, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Uszyńska-Jarmoc J. (2003). *Twórcza aktywność dziecka. Teoria – rzeczywistość – perspektywy rozwoju*, Białystok: Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie.
- Wood D. (2006). *Jak dzieci uczą się i myślą. Społeczne konteksty rozwoju poznawczego*, tłum. R. Pawlik, A. Kowalczak-Pawlik, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Netografia

- Woynarowska-Soldan M., Woynarowska B. (2017). *Przedszkole Promujące Zdrowie. Poradnik dla przedszkoli i osób wspierających ich działania w zakresie promocji zdrowia*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji, <https://www.ore.edu.pl/2018/02/przedszkole-promujace-zdrowie/> (dostęp: 14.03.2020).

ADRES DO KORESPONDENCJI

Iwona Samborska
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: iwona.samborska@us.edu.pl